

ІСТОРІЯ МЕДИЦИНИ

Кришталь М.В.,
Досенко В.Є.,
Гур'янова В.Л.

ПІД ЕГІДОЮ ВЕЛИКОГО ВЧИТЕЛЯ (до 175-річчя з дня народження засновника кафедри патофізіології професора Никанора Адамовича Тржаска-Хржонщевського)

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця

*Чорнила вченого та кров мученика
мають перед Небом однакову цінність*

Коран

Никанор Адамович Тржаска-Хржонщевський є однією з найбільш яскравих особистостей в історії нашого Університету і медичної науки в цілому. Близький вчений, педагог, громадський діяч працював в Університеті Св. Володимира менше 20 років (1869–1887 рр.), але за цей відносно короткий період йому вдалося зробити стільки, скільки іншим професорам не вдається і за все життя. Починаючи з заснування кафедри загальної патології, створення блискучого курсу лекцій та практичних занять, налагодження наукової роботи на світовому рівні, що дозволяв співробітникам кафедри друкувати наукові статті в найавторитетніших виданнях світу, закінчуючи заснуванням перших в світі Народних медичних читань та подвижницькою громадською діяльністю. Аналіз викладацької діяльності професора Н.А. Тржаска-Хржонщевського дозволяє найкраще усвідомити всю велич його особистості, яка шляхетно присвятила своє життя просвіті та вихованню поколінь студентів-медиків. Слід визнати, що викладацька діяльність Никанора Адамовича почалася ще в Харкові, де він за рекомендаціями Р.Вірхова та М.І. Пирогова працював екстраординарним професором Харківського університету після наукового відрядження у Німеччині. Прекрасним свідченням того авторитету і тієї шани, якими користувався Никанор Адамович як педагог та вихователь є проводи, які влаштували йому студенти, коли він переїздив з

Харкова до Києва: студенти пішки проводжали улюбленого вчителя далеко за місто до найближчої поштової станції, на якій були проголошені відверті прощальні промови. Студенти гаряче дякували професору за те, що він за короткий час прищепив їм любов до науки та до своєї спеціальності. Н.А. Хржонщевський був глибоко схвилюваний теплими проводами і, мабуть, саме тоді він повірив, що між педагогом та учнями може існувати найтісніший духовний зв'язок, що базується на взаємній

повазі, спільності наукових поглядів і громадських інтересів. З цим почуттям Н.А. Хржонщевський і піднявся на кафедру загальної патології Університету Св. Володимира і звернувся до київських студентів-медиків із натхненним науковим словом.

Лекції Никанора Адамовича залишили надзвичайно яскраві спогади у всіх тих, хто його слухав, – він щасливо поєднував у собі всі якості, що необхідні для завойовування успіху в аудиторії (перевірку присутніх на лекції проводити було абсолютно зайвим). Никанор Адамович читав лекції настільки жваво, яскраво і цікаво, що примушував себе слухати всіх присутніх в аудиторії: студентів, лікарів і навіть найбільш суворих його критиків – професорів, які часто відвідували його лекції. Однією з характерних особливостей цих лекцій було те, що вони були строго науковими, не містили нічого надуманого, ніяких неперевіраних фактів і відображали всі новітні досягнення

науки, за якими Н.А. Хржонщевський уважно стежив. Він створив при кафедрі спеціальну бібліотеку, яка збереглася і понині: крім придбаних особисто ним посібників і монографій з загальної патології, він випишував 5 спеціальних медичних журналів, в тому числі славетний "Virchow's Archiv", в якому також було надруковано 6 робіт, виконаних в його лабораторії. Лекції професора Н.А. Хржонщевського мали і велике виховне значення – він завжди закликав аудиторію до дотримання правил громадської і лікарської етики, вказував на високу роль лікаря у суспільстві, на його обов'язки щодо хворої людини. Один із студентів Н.А. Хржонщевського, відомий київський терапевт І.Г. Гусев згадував: "Я молодію при одному спогаді про цього чудового лектора, прекрасну людину і вчителя".

Попри доброзичливе та дружнє ставлення Н.А. Хржонщевського до студентів, він був надзвичайно вимогливим на іспитах та заліках. Студенти навіть не наважувались і вважали за ганьбу прийти на іспит недостатньо підготовленими та навіть глузували із своїх колег, що намагалися екзаменуватися у Хржонщевського без блискучого знання загальної патології. В цьому виявлялася повага та відданість професора Хржонщевського своїй справі. Про сердечне ставлення Н.А. Хржонщевського до студентства свідчить і те, що він безкорисливо допомагав кожному, хто звертався до нього: будучи сам людиною дуже обмежених матеріальних можливостей (утримував крім власної родини, ще й шістьох осиротілих племінників), він не шкодував своїх скромних коштів на допомогу бідним студентам. Так його біограф В.Ф. Бушуєв, який добре знав професора, розповідає про випадки, коли Никанор Адамович, щоб допомогти студентам, віддавав у заставу свої нечисленні цінні речі. Також він читав багато популярних лекцій для простих людей, кошти від яких йшли на користь неміщих студентів. Професор Н.А. Хржонщевський для увіковічення пам'яті одного зі своїх найталановитіших учнів – М.С.Афанасьєва – на зібранні ним серед медичної громадськості кошти створив стипендіальний фонд, що надавав стипендію студентам-медикам, представленим професором кафедри загальної патології. Першим, хто одержав цю стипендію, був студент Федір Ломинський, згодом професор кафедри гістології медичного факультету. Звісно, що за такого шляхетного способу життя професор Н.А. Хржонщевський не мав змоги скуповувати десятки гектарів землі біля Києва, проте він отримав у житті значно більше – любов та повагу своїх студентів та учнів.

Прогресивна громадська позиція Н.А. Хржонщевського виявлялася і у захисті студентів, що за-

навали репресій з боку університетської адміністрації за участь у політичних акціях. Найбільш гучний випадок стався у 1878 році, коли хвилю відвертого невдоволення студентства викликав необґрунтований арешт студента-медика Миколи Подольського, звістка про який швидко рознеслася серед студентів університету і послужила приводом для студентського сходу. В актовий зал прибув ректор О.П. Матвеев у супроводі групи інспекторів і запропонував студентам розійтись, проте у відповідь пролунали голоси невдоволення, ректора освистали, після чого рішенням університетського суду 140 студентів було виключено з університету без права вступу в інші учбові заклади. Треба визнати, що в ці тяжкі для студентів часи більшість професорів не виявили належної громадянської мужності і голосували за затвердження вироку, і тільки четверо – І.В. Лучицький, Т.Д. Флорінський, О.С. Шкляревський і, звісно, Н.А. Хржонщевський проголосували проти.

Свою незламність професор Хржонщевський демонстрував протягом всього свого життя, що відверто драгувало представників влади. В одному з доносів куратора Київського учбового округу зокрема сказано: "Хржонщевський все літо на дачі ходив у малоросійській сорочці, оточений студентами, і це робить поведінку його незадовільною і шкідливою". Реакції на таке "неподобство" не довелося довго чекати – у 1887 році, не дпрацювавши півроку до 25-річного строку, Никанор Адамович Тржаска-Хржонщевський був відправлений у відставку.

Одночасно заслуги Н.А. Хржонщевського високо оцінювалися медичною громадськістю. Так, у привітанні Товариства київських лікарів з нагоди 25-річної наукової діяльності Хржонщевського сказано: "Вітаємо Вас як свого невтомного голову і як свого почесного члена, відчуємо Вашу гуманну діяльність і постійну чутливість до всього прекрасного і піднесеного". Вітальні телеграми були отримані на ім'я Хржонщевського і з Військово-медичної академії з Петербурга та Московського університету. Підписи В.В. Пашутіна, С.П. Боткіна, М.В. Скліфосовського, В.О. Манасєєва, Н.І. Бистрова, Ю.Т. Чудновського та інших свідчать про визнання заслуг Никанора Адамовича найвидатнішими діячами медичної науки того часу. Однак усі намагання Никанора Адамовича повернутися до студентської молоді не дали результату. Розповідаючи сучасним студентам про видатну постать професора Тржаска-Хржонщевського, особливо чітко стає зрозумілою уся велич цієї прекрасної людини, яка подвигом свого життя подає приклад співробітникам кафедри з часу заснування і понині.